

راهکارهای دستیابی به عزت اجتماعی از منظر قرآن و روایات

فاطمه سلطانی^۱

چکیده

دین اسلام، علاوه بر تأکید بر عزت فردی، بر اهمیت عزت اجتماعی نیز تأکید دارد و راهکارهایی عملی برای دستیابی به آن ارائه می‌کند. عزت اجتماعی به عنوان یک عامل حیاتی در تقویت ابعاد اجتماعی اسلام، نقش بسزایی در قدرت بخشی به جامعه اسلامی و مقابله با چالش‌ها و تهدیدات دارد. مسلمانان، با درک اهمیت این مفهوم، مکلف به انجام اقدامات متعددی در ابعاد مختلف زندگی اجتماعی خود هستند که این اقدامات در منابع اصیل اسلامی، اعم از آیات قرآن و روایات معصومین (علیهم السلام)، مورد اشاره قرار گرفته‌اند. این مقاله با بهره‌گیری از روش توصیفی و با استناد به منابع مکتوب، به بررسی و تبیین راهکارهای دستیابی به عزت اجتماعی می‌پردازد. هدف اصلی این پژوهش، شناسایی و تشریح اقداماتی است که می‌توانند زمینه‌ساز تقویت و تعالی اسلام در عرصه‌های اجتماعی شوند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که عواملی چون گسترش ایمان و خداباوری عمیق در جامعه، پیوند ایجاد کردن با ولایت اهل بیت (علیهم السلام)، جهاد در راه خدا با ابعاد مختلف آن (از مبارزه با نفس گرفته تا دفاع از کیان اسلام)، گسترش علم و آگاهی نسبت به مسائل زمانه و توطئه‌های دشمنان، و اطاعت از اوامر الهی، همگی از جمله مؤلفه‌های بنیادینی هستند که موجب ارتقاء قدرت و عزت جامعه اسلامی می‌گردند. این عوامل، در نهایت، می‌توانند نقش مؤثری در خنثی‌سازی توطئه‌های دشمنان اسلام در جهت تضعیف و نابودی دین و جامعه اسلامی ایفا کنند.

کلید واژه: اجتماع، جامعه اسلامی، جهاد، عزت اجتماعی، ولایت.

۱. سطح دو، حوزه علمیه زینبیه آبیک.

مقدمه

عزت، از مفاهیم بنیادین و کلیدی در آموزه‌های اسلامی است که ابعاد فردی و اجتماعی گسترده‌ای دارد. در حالی که عزت فردی به خودباوری، تقوا و پرهیزکاری مربوط می‌شود، عزت اجتماعی به جایگاه و نفوذ جامعه اسلامی در عرصه بین‌المللی و نیز روابط داخلی جامعه مسلمانان اشاره دارد. با وجود تأکیدات فراوان اسلام بر عزت و کرامت انسانی، در عصر حاضر، جوامع اسلامی با چالش‌های جدی در زمینه عزت اجتماعی مواجه هستند. ضعف اقتصادی، وابستگی سیاسی، تفرقه و اختلافات داخلی، و همچنین سوء استفاده از نام اسلام توسط گروه‌های افراطی، از جمله عواملی هستند که عزت اجتماعی جوامع اسلامی را خدشه‌دار کرده‌اند. این پرسش اساسی مطرح می‌شود که چگونه می‌توان با بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی، به عزت اجتماعی دست یافت و چالش‌های پیش روی جوامع اسلامی در این زمینه را برطرف کرد؟

این پژوهش تلاش می‌کند با بررسی منابع دینی و با رویکردی تحلیلی، راهکارهای برای دستیابی به عزت اجتماعی در جوامع اسلامی را ارائه دهد و به این سؤال پاسخ دهد که چه راهکارهایی موجب تضمین عزت و اقتدار جامعه اسلامی در مقابل تهدیدات داخلی و خارجی می‌شوند. در این راستا، نقش عوامل مختلفی مانند ایمان، ولایت و مواردی از این قبیل مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

ضرورت پرداختن به این موضوع از آن جهت است که عزت اجتماعی، عامل حیاتی برای حفظ استقلال، امنیت و پیشرفت جوامع اسلامی به شمار می‌رود. تحقق عزت اجتماعی، زمینه‌ساز مقابله با تهاجمات فرهنگی و سیاسی دشمنان و ارتقای جایگاه اسلام در جهان است. بنابراین، شناسایی و تبیین راهکارهای عملی برای دستیابی به این هدف، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای مسلمانان در عصر حاضر است.

فرضیه این نوشتار این است که با مراجعه به آیات و روایات، نکات فراوانی در مورد عزت اجتماعی به دست می‌آید و راهکارهای تحقق آن نیز قابل مشاهده است؛ بر همین اساس، در این نوشتار آیات و روایات مربوط به این موضوع مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

با تحقیق و بررسی در منابع روشن می شود که در مورد موضوع عزت تاکنون آثار زیادی تألیف شده است که هر کدام دارای ویژگی خاص به خود هستند و بخشی از ابعاد این موضوع را مورد توجه قرار داده اند. در این قسمت از مقاله به برخی از این آثار اشاره می شود.

۱. عوامل عزت و ذلت انسان در اجتماع با رویکرد به سخنان و سیره حضرت علی (ع)،

حامد رجالی؛ در این نوشتار در مورد عوامل عزت و ذلت بحث‌های خوبی مطرح شده است با این تفاوت که محور مباحث این پایان‌نامه بیانات امام علی (ع) است از این‌رو با رویکرد این مقاله تفاوت اساسی دارد چرا که مجموع آیات و روایات در این مقاله مورد نظر است.

۲. عزت در قرآن، سیدجواد حسینی؛ در این مقاله نویسنده در مورد مفهوم عزت در قرآن کریم

بحث کرده است که برخی از مباحث ایشان ارتباط با راهکارهای عزت دارد. تفاوت اصلی این مقاله با نوشتار حاضر در این است که محور مباحث مقاله مذکور راهکارهای تحقق عزت نیست بلکه بحث در مورد مفهوم عزت به طور کلی است.

۳. مفهوم و ماهیت عزت در قرآن کریم و نهج البلاغه، عباس محمدی؛ در این نوشتار نیز

مانند اثر سابق، در مورد مفهوم عزت مباحث خوبی بیان شده است، با این تفاوت که محور مباحث آن قرآن و نهج البلاغه است. تفاوت این مقاله نیز با نوشتار حاضر در این است که محور مباحث نوشتار حاضر راهکارهای دستیابی به عزت اجتماعی است نه بحث در مورد مفهوم عزت و جایگاه آن، لذا موضوع بحث در این نوشتار تفاوت زیادی با مقاله مذکور دارد.

۴. راه‌های رسیدن به عزت اجتماعی از دیدگاه قرآن کریم، مریم پدیدار؛ در این مقاله در

خصوص راهکارهای عزت اجتماعی نکات خوبی بیان شده است که در این مقاله می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد گرچه محوریت آن تنها آیات قرآن کریم بوده است.

در مجموع با بررسی‌های صورت گرفته این نتیجه به دست آمد که در مورد مفهوم عزت تاکنون آثار خوبی تألیف شده است، اما ضرورت دارد تا در خصوص راهکارهای تحقق عزت اجتماعی بر اساس آیات و روایات پژوهش مستقلی صورت بگیرد که این امر در این نوشتار مورد توجه خواهد بود.

الف) مفهوم شناسی

در این قسمت از مقاله در مورد برخی از مفاهیم کلیدی نوشتار بحث می شود و معنای آن در لغت و اصطلاح توضیح داده می شود.

۱) عزت اجتماعی

این مفهوم ترکیبی از دو واژه عزت و اجتماعی است. ابتدا در مورد مفهوم عزت توضیح داده می شود. عزت در زبان فارسی و عربی به یک معنا به کار می رود. ریشه این واژه از ماده «عزز» در زبان عربی است. عزت در اصل به معنای حالتی است که مایه قدرت انسان است و از ذلت و سرافکندگی او جلوگیری می کند.^۱ همچنین مفهوم عزت در زبان عربی به معنای رفعت و بزرگی نیز آمده است.^۲ در کتب لغت فارسی نیز برای این واژه معانی زیر ذکر شده است: عظمت، بزرگواری، ارجمندی، سرافرازی، عزیزی، حرمت و آبرو.^۳

در کنار واژه عزت، مفهوم اجتماعی نیز وجود دارد، اجتماعی منسوب به اجتماع است و مراد از آن اموری است که به گروه، جمع یا جامعه مربوط می شود. عزت اجتماعی عزتی است که در اجتماع برای انسان حاصل می شود.

در اصطلاح مراد از عزت اجتماعی عزتی است که برای جامعه حاصل می شود. عزت اجتماعی در مقابل عزت فردی قرار دارد. قرآن کریم و تعالیم اسلامی در مورد موضوع عزت اجتماعی راهکارهای فراوانی را ارائه کرده اند که نشان از این دارد بنای اسلام تحقق عزت و اقتدار اجتماعی مسلمین است و اگر در موردی ضعف در جامعه اسلامی دیده می شود به خاطر کوتاهی است که از جانب مسلمانان رخ داده است.^۴

۱. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۵۶۳؛ قرشی، قاموس قرآن، ج ۴ ص ۳۳۸.

۲. ابن منظور، لسان العرب، ج ۵ ص ۳۷۴؛ مهنا، لسان اللسان، ج ۲ ص ۱۶۹.

۳. نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۴ ص ۲۳۴۷.

۴. جمعی از محققین، فصلنامه قرآنی کوثر، شماره ۴۷، ص ۵.

ب) راهکارهای دستیابی به عزت اجتماعی از منظر قرآن و روایات

بعد از روشن شدن مفاهیم اصلی این نوشتار، در مورد محور اصلی مباحث این مقاله یعنی راهکارهای دستیابی به عزت اجتماعی بحث خواهد شد.

۱) ترویج توحید و خداباوری در جامعه

بر اساس آیات قرآن کریم و روایات، مسلمان اعتقاد دارد که منشأ عزت در دنیا خدای متعال است، بقیه همگی فقیر هستند و از خود چیزی ندارند؛ لذا برای رسیدن به عزت در تمام ابعاد آن، راهی جز باور قلبی به منشأ عزت، و رعایت دستورات او وجود ندارد. بر همین اساس است که قرآن کریم در آیات مختلف مؤمنین و جامعه ایمانی را عزیز شمرده و سخن از عزت اجتماعی مسلمانان در سایه ایمان به خدا مطرح کرده است، به عنوان نمونه قرآن می‌فرماید: «وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» و سست نشوید! و غمگین نگردید! و شما برترید اگر ایمان داشته باشید.^۱

مراد از جمله: «أَنْتُمُ الْأَعْلَوْنَ» همان علو، فعت و عزت اسلامی است که در سابه ایمان به خدا و تقوamحوری حاصل می‌شود. به گفته مفسرین این آیه در مورد جنگ احد نازل شده است. بعد از اینکه مسلمانان به خاطر برخی از اشتباهات در جنگ احد شکست خوردند و برخی از سرداران اصلی سپاه اسلام از جمله حمزه عموی پیامبر به شهادت رسیدند، امکان این وجود داشت که مسلمانان دچار ناامیدی شده و عزت، قدرت، و رفعتی که خدای متعال به آنها می‌دهد را فراموش کند، خدای متعال این آیه را نازل کرده و در آن تأکید دارد که مسلمانان با قید ایمان به خدا، اعتلاء و عزت دارند و مادامیکه در سایه ایمان به خدا زندگی می‌کنند نباید احساس ذلت و ترس در مقابل دشمن داشته باشند. از لحن آیه به خوبی استفاده می‌شود که ایمان به خدا عامل عزت و اقتدار مسلمین است^۲ و جامعه اسلامی تا زمانی که در مسیر ایمان به خدا و عمل به دستورات او پیش برود، دچار خواری نشده و زندگی همراه با عزت خواهد داشت.

۱. آل عمران: ۱۳۹.

۲. طبرسی، مجمع البیان، ج ۲ ص ۸۴۳؛ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۳ ص ۱۰۸.

رسول خدا در مورد نقش اطاعت خدا در عزت می فرماید: «إِنَّ رَبَّكُمْ يَقُولُ كُلَّ يَوْمٍ أَنَا الْعَزِيزُ فَمَنْ أَرَادَ عِزَّ الدَّارَيْنِ فَلْيَطِيعِ الْعَزِيزَ؛ همانا پروردگار شما هر روز می گوید، من عزیز هستم، پس کسی که به دنبال عزت در دو دنیا است باید از عزیز تبعیت کند.»^۱

این روایت همانطور که اسباب عزت فردی را بیان کرده است، در امور اجتماعی نیز کارآیی دارد و بر اساس آن اطاعت از خدا عامل عزت اسلام است. طبق روایات فوق، جامعه اسلامی اگر به سمت اطاعت از خدا حرکت کند، به عزت اجتماعی خواهد رسید. در روایتی دیگر در همین خصوص از امام صادق (علیه السلام) نقل شده است: «إِذَا أَرَدْتَ عِزًّا بِلَا عَشِيرَةٍ وَ هَيْبَةً بِلَا سُلْطَانٍ فَأَخْرُجْ مِنْ ذُلِّ مَعْصِيَةِ اللَّهِ إِلَى عِزِّ طَاعَةِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ؛ زمانیکه عزت بدون فامیل، و هیبت بدون سلطنت خواستی، از معصیت خدا خارج شده و به عزت طاعت خدا برس.»^۲

طبق اعتقاد شیعه و آنچه در روایات بیان شده است، منشأ عزت خداست، و تمام عزت بدست اوست، از این رو فرد یا جامعه ای که خود را در مسیر طاعت خدا قرار می دهد، خدای متعال از عزت و شوکتی که در اختیار دارد به او عطا می کند. به همین جهت در روایات آمده است: «یا مَنْ خَصَّ نَفْسَهُ بِالسُّمُو وَالرَّفْعَةِ فَالْوِلْيَاءُ بَعْزُهُ يَعْزُوزُنْ؛ ای کسی (خدایی) که خود را به مقام بلند و رفیع اختصاص داد، پس دوستانش به عزت او عزیز می باشند.»^۳

حاصل این است که جامعه اسلامی در کنار تمام تلاش ها برای رسیدن به عزت مادی و قدرت سیاسی اجتماعی، اصل اساسی اطاعت از خدای متعال را باید حاکم بر تمام اصول و برنامه های خود بداند و آن را عاملی مهم جهت پیشرفت، قدرت و عزت اجتماعی خود محسوب کند.

۶) همکاری و همیاری در جامعه

همکاری و همیاری در جامعه، پیوندی ناگسستنی با عزت اجتماعی دارد. وقتی افراد در کارهای نیک، رفع نیازهای دیگران و حل مشکلات جامعه با هم مشارکت می کنند، این عمل موجب تقویت

۱. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۶۸ ص ۱۲۰.

۲. ابن بابویه، الخصال، ج ۱ ص ۱۶۹.

۳. ابن طاووس، اقبال الاعمال، ج ۱ ص ۳۴۳.

حس تعلق، اعتماد و احترام متقابل می‌شود. این تعاملات مثبت، پایه و اساس یک جامعه قدرتمند و عزتمند را بنا می‌نهد، جایی که هر فرد احساس می‌کند ارزشمند است و نقش مؤثری در بهبود زندگی جمعی دارد. به عبارت دیگر، مشارکت فعال در امور اجتماعی، باعث افزایش احساس ارزشمندی و احترام درونی فرد شده و این احساس به نوبه خود، به ارتقای عزت اجتماعی منجر می‌شود.

قرآن کریم در این خصوص فرموده است:

«وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى؛ در کار نیک و تقوی با یکدیگر همکاری کنید.»^۱

این آیه صراحتاً به همکاری در کارهای نیک و پرهیزگاری اشاره دارد و نشان‌دهنده اهمیت کمک به هموعان و ایجاد جامعه‌ای سالم است.

پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَ الْآخِرَةِ؛ هر کس گرهی از گرفتاری‌های دنیوی مؤمنی بگشاید، خداوند گرهی از گرفتاری‌های اخروی او می‌گشاید.»^۲

این حدیث نیز اهمیت یاری‌رسانی به مؤمنان را می‌رساند که در کنار برطرف شدن گرفتاری دیگران، نوعی همبستگی، اتحاد، یکدلی در میان مؤمنان ایجاد می‌کند و رابطه مؤمنان را با یکدیگر مستحکم می‌سازد که زمینه ساز عزت و قدرت جامعه است.

همانطور که آیات و روایات نشان می‌دهند، همکاری و همیاری در جامعه، یک اصل اساسی برای دستیابی به عزت اجتماعی است. این راهکار، با ایجاد حس تعلق و اعتماد، تقویت روابط اجتماعی و رفع نیازهای افراد، زمینه‌ساز جامعه‌ای پویا، سالم و با عزت می‌شود. با عمل به این آموزه‌ها، می‌توانیم شاهد شکوفایی فردی و اجتماعی باشیم و جامعه‌ای بسازیم که در آن، هر فرد احساس ارزشمندی و احترام کند.

۱. مائده: ۲.

۲. کلینی، الکافی، ج ۲ ص ۱۹۹؛ ابن بابویه قمی، ثواب الأعمال، ص ۱۴۹.

نتیجه‌گیری

عزت اجتماعی یکی از ارکان مهم قدرت و پایداری جوامع اسلامی است که دین اسلام بر آن تأکید فراوان دارد. این پژوهش با بررسی آیات قرآن و روایات اهل بیت، راهکارهای دستیابی به عزت اجتماعی را مورد تحلیل قرار داده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که عوامل متعددی در تقویت عزت اجتماعی نقش دارند، از جمله گسترش ایمان و خداباوری در جامعه، پیوند با ولایت اهل بیت، جهاد در راه خدا، گسترش علم و آگاهی در جامعه، اطاعت از دستورات الهی و همکاری و همیاری در جامعه.

ایمان و توحید به عنوان ریشه اصلی عزت، انسان را از وابستگی به غیر خدا رها کرده و زمینه‌ساز قدرت فردی و اجتماعی می‌شود. همچنین، پیروی از ولایت اهل بیت (علیهم السلام)، به عنوان الگوی هدایت، مانع از انحراف فکری و اجتماعی شده و جامعه را در برابر تهدیدات حفظ می‌کند. جهاد در راه خدا نیز به عنوان عاملی برای دفاع از ارزش‌های اسلامی، عزت و استقلال جامعه را تأمین می‌کند.

افزون بر این، گسترش علم و بصیرت، باعث ارتقای آگاهی عمومی و جلوگیری از فریب دشمنان می‌شود. همچنین، اطاعت از احکام الهی جامعه را به سوی انسجام و ثبات هدایت کرده و همکاری و همیاری میان افراد، موجب افزایش همبستگی اجتماعی و رفع مشکلات می‌شود.

در نهایت، تحقق عزت اجتماعی نیازمند تلاش مستمر و التزام عملی به تعالیم اسلام است. با اجرای این راهکارها، جوامع اسلامی می‌توانند هویت مستقل و مقتدر خود را حفظ کرده و در برابر تهدیدهای فرهنگی و سیاسی ایستادگی کنند.

فهرست منابع

* قرآن کریم، ترجمه مکارم شیرازی.

* نهج البلاغه، ترجمه مکارم شیرازی.

۱. بستانی، فؤاد، فرهنگ ابجدی، تهران: اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۵.

۲. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ متوسط دهخدا، چاپ دوم، دانشکده ادبیات، تهران، ۱۳۹۰.

۳. طباطبائی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه همدانی، قم: جامعه مدرسین، چاپ پنجم، ۱۳۷۴.

۴. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم، ۱۳۷۱.

۵. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: دارالحديث، چاپ یازدهم، ۱۳۸۹.

۶. مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام، قم: مدرسه امام علی بن ابی طالب، چاپ اول، ۱۳۸۸.

۷. _____ تفسیر نمونه، چاپ سی و دوم، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۷۴.

۸. نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیسی، تهران: خیام، چاپ اول، بی تا.

۹. ابن ابی الحدید، عبدالحمید، شرح نهج البلاغه، قم: مکتبه آیت الله مرعشی نجفی، چاپ اول، ۱۴۰۴ق.

۱۰. ابن بابویه، محمد بن علی، الخصال، قم: جامعه مدرسین، چاپ اول، ۱۳۶۲.

۱۱. _____ ثواب الأعمال، قم: دارالشریف الرضی، چاپ دوم، ۱۴۰۶ق.

۱۲. ابن طاووس، علی بن موسی، اقبال الأعمال، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۴۰۹ق.

۱۳. ابن مشهدی، محمد بن جعفر، المزار الكبير، قم: جامعه مدرسين، چاپ اول، ۱۴۱۹ق.
۱۴. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بيروت: دار الفكر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ق.
۱۵. حرانی، ابن شعبه، تحف العقول، قم: جامعه مدرسين، چاپ دوم، ۱۳۶۳.
۱۶. خوئی، حبيب الله، منهاج البراعة، تهران: اسلاميه، چاپ چهارم، ۱۴۰۰ق.
۱۷. راغب اصفهانی، حسين، مفردات الفاظ القرآن، بيروت: دارالقلم، چاپ اول، ۱۴۱۲ق.
۱۸. صفار، محمد بن حسن، بصائر الدرجات، قم: کتابخانه آيت الله مرعشي نجفی، چاپ دوم، ۱۴۰۴ق.
۱۹. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البيان، تهران: ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲.
۲۰. طوسی، محمد حسن، تهذيب الأحكام، تهران: إسلاميه، چاپ اول، ۱۳۶۵.
۲۱. کلینی، محمد بن يعقوب، الکافي، تهران: دارالکتب الاسلاميه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.
۲۲. مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، بيروت: داراحياء التراث، چاپ سوم، ۱۴۰۳ق.
۲۳. موسی، حسين، الافصاح في فقه اللغة، قم: الاعلام الاسلامی، چاپ چهارم، ۱۴۱۰ق.
۲۴. مهنا، عبدالله، لسان اللسان، بيروت: دارالکتب، چاپ اول، ۱۴۱۳ق.